

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2017|033 VAN 22 MEI 2017

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN 'EENDENKOOI MET EILAND IN DE OUDE SCHELDE' IN BORNEM, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 27 APRIL 2017

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 22 mei 2017 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 27 april 2017 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming als monument van 'Eendenkooi met eiland in de Oude Schelde' in Bornem. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan, (d) het beschermingsvoorstel met bijhorend omgevingsplan, een criterianota 'Eendenkooien in Vlaanderen', documentatiemateriaal en een overzichtsplan van gekende eendenkooien in Vlaanderen.

2. Alvorens in te gaan op de artikels van het ministeriële besluit, wenst de commissie een aantal algemene bemerkingen te formuleren met betrekking tot de criterianota, de afbakening en het type bescherming:

- **Criterianota:** De commissie vindt het positief dat een thematisch onderzoek aan de basis ligt van het beschermingsvoorstel. Het thematisch onderzoek, opgestart in 2016, heeft zich vertaald in een criterianota aan de hand waarvan eendenkooien in Vlaanderen op hun erfgoedwaarde kunnen geëvalueerd worden. De criterianota toont aan dat het gaat om een in Vlaanderen relatief zeldzame constructie. Over slechts 28 eendenkooien zijn gegevens bekend; 7 daarvan zijn gelokaliseerd en bewaard, 7 zijn gelokaliseerd maar bezitten slechts vervaagde kenmerken en 14 eendenkooien konden niet precies worden gelokaliseerd. Van de 28 eendenkooien zijn er 4 die reeds beschermd zijn of deel uitmaken van een bescherming. Het betreft slechts 1 bewaarde en 3 niet of niet-precies gelokaliseerde eendenkooien.

De criterianota kondigt aan dat op de beschermingskalender van 2017 een effectieve bescherming is ingeschreven voor twee bijzondere eendenkooien: de eendenkooi van Bornem-Weert en de eendenkooi van Merkem. Tevens stelt de criterianota dat aanvullend onderzoek moet uitwijzen of nog andere locaties voor bescherming in aanmerking komen. De commissie stelt evenwel vast dat de criterianota op p. 14, na waardestelling en toetsing aan de selectiecriterianota, de bescherming van drie eendenkooien voorstelt. Naast Bornem-Weert en Merkem, wordt ook Meetkerke voorgesteld. Het is voor de commissie onduidelijk waarom, ondanks het waarderend onderzoek, de eendenkooi Meetkerke niet is opgenomen op de beschermingskalender van 2017. De commissie vraagt dit te verduidelijken. De commissie acht het wenselijk om, in functie van de coherentie en afstemming tussen de verschillende beschermingsdossiers, de beschermingsvoorstellen maximaal te clusteren.

- **Afbakening:** De commissie stelt vast dat in voorliggend beschermingsvoorstel een zeer ruim gebied (8 ha) wordt afgebakend als monument. De afbakening omvat het deel van de Oude Schelde met eiland dat dienst doet als kooiplas, alsook de percelen aan beide oevers met de

bewaarde vangpijpen, fragmenten van rietschermen en vervaagde vangpijpen.

Wat betreft de methodiek voor de afbakening van eendekooien stelt de criterianota: *'De afbakening gebeurt mede op basis van het digitale terreinmodel van Informatie Vlaanderen/Agiv, rekening houdend met het microreliëf op het terrein.'* De commissie stelt vast dat de afbakening ruimer is dan de afbakening van het landschapsatlasrelict 'Eendenkooi aan de Oude Schelde te Bornem en Weert' (ID302083). Kadastrale percelen A274, H26, A269 en een deel van A270 maken geen deel uit van het landschapsatlasrelict. De commissie vraagt deze ruimere afbakening te motiveren vanuit het waarderend onderzoek. Verder wijst het inhoudelijk dossier er op dat de bescherming aan de oostelijke zijde grenst aan de bescherming van het beschermde dorpsgezicht 'Kasteeldomein Marnix van Sint-Aldegonde' (KB 13/03/1979), evenwel zonder te duiden waarom het van belang is beide beschermingen op elkaar te laten aansluiten. De commissie vraagt aldus de afbakening verder te motiveren.

- Type bescherming: Voor de motivering van het type bescherming verwijzen zowel de criterianota (p. 14) als het inhoudelijk dossier (p. 13) naar de definitie van een monument volgens het onroerenderfgoeddecreet.¹ De commissie meent dat een loutere verwijzing naar de definitie niet volstaat als motivatie en wijst erop dat in dit geval – rekening houdend met de omvang van het gebied - een bescherming als cultuurhistorisch landschap tot de opties behoort.² De eendenkooi is opgenomen als relict in de landschapsatlas (ID 302083). Dit relict maakt op zijn beurt deel uit van de vastgestelde ruimere ankerplaats 'Landschap van de oude Schelde tussen Bornem en Weert' (ID135355). In de criterianota (p. 12) is bovendien sprake van eendekooien als 'landschapselementen', 'landschapsrelicten'. Uit de toegekende wetenschappelijke en ruimtelijk structurerende waarde blijkt verder dat de landschappelijke context essentieel is voor de inplanting van de eendenkooi op deze locatie.³ De commissie vraagt aldus de keuze voor een bescherming als monument inhoudelijk te motiveren.
3. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de voorlopige bescherming als monument vast van de Eendenkooi met eiland in de Oude Schelde, met vier bewaarde vangpijpen en bijhorende schermen, een kooibos en een kooibrugje op de rechteroever van de rivierloop en drie deels bewaarde vangpijpen en een kooibos op de linkeroever van de rivierloop. Artikel 1 verwijst tevens naar het afbakeningsplan en de fotoregistratie die als bijlagen bij het beschermingsbesluit werden gevoegd.
 4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de erfgoedwaarden van het monument. De eendenkooi wordt beschermd omwille van de wetenschappelijke, historische, technische, volkskundige en ruimtelijk-structurerende waarde.

De commissie stelt vast dat artikel 2 de historische waarde van het monument vastlegt. Op pagina 1 van het ministerieel besluit is sprake van de cultuurhistorische waarde. De commissie vraagt de terminologie aan te passen conform het decreet en consequent de term historische waarde te gebruiken.

¹ Het decreet definieert monument als *'een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n).'*

² De definitie van een cultuurhistorisch landschap is eveneens van toepassing: *'Een begrensde grondoppervlakte met een geringe dichtheid van bebouwing en een onderlinge samenhang waarvan de verschijningsvorm en de samenhang het resultaat zijn van natuurlijke processen en van maatschappelijke ontwikkelingen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde.'*

³ De wetenschappelijke waarde wordt specifiek uitgewerkt in de beschrijving van het kooibos als erfgoedkenmerk en -element in artikel 2, §2, 6° van het ministerieel besluit.

Aansluitend vraagt de commissie de culturele waarde van de eendenkooi afzonderlijk op te nemen in het ministerieel besluit. Het (historisch) gebruik van de eendenkooi getuigt immers van een tijds- en regiogebonden menselijk gedrag.⁴ Bovendien geeft de criterianota (p. 11) een aantal aanzetten die het toekennen van een culturele waarde onderbouwen: *‘Bij de aanleg van de eendenkooi speelde grondbezit en vermogen een belangrijke rol. Wat naast de economische aspecten in die periode zeker ook speelde, is dat het bezit van een eendenkooi de eigen status kon benadrukken.’* Of nog: *‘De kenschetsende relaties tussen kooimannen en hiërarchische eigenaren maar ook tussen kooimannen en poeliers zijn bekend uit literaire bijdragen.’*

Artikel 2 beschrijft tevens de erfgoedkenmerken en -elementen van het monument. De commissie ondersteunt de beschrijvingen opgenomen in artikel 2, maar vraagt het onverharde koopad en het houten ophaalbrugje op te nemen in de fotoregistratie.

5. De beheersdoelstellingen zijn opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit. Art. 3, §1, 2° stelt voorop: *‘herstellen of reconstrueren van 1 zuidelijke vangpijp volgens het oorspronkelijke Oud-Vlaamse houten type (wilgenpoten en wilgenvlechtwerk) met bijhorende rietschermen.’* Uit het inhoudelijk dossier (p.15) blijkt dat de reconstructie van het Oud-Vlaamse houten type in functie staat van de educatieve ontsluiting van het kasteeldomein van Bornem. De commissie vindt het positief dat de beheersdoelstellingen rekening houden met de publieke ontsluiting van het domein en een mogelijk educatief programma. De commissie vraagt evenwel om - naar analogie met het inhoudelijk dossier - in het ministerieel besluit toe te voegen dat het gaat om een facultatieve beheersdoelstelling.

Art. 3, §2 legt in functie van de uitvoering van de beheersdoelstellingen voor het te beschermen monument twee verbodsbepalingen vast. De commissie merkt op dat verbodsbepalingen beter verordend worden vastgelegd en aldus in aanvulling op de voorschriften (art. 4) moeten worden geformuleerd. De commissie wijst erop dat (beheers)doelstellingen per definitie uiting geven aan een ‘streven’ en aldus omschrijven welk globaal toekomstbeeld men met een bescherming beoogt. Een doelstelling kan volgens de commissie nooit verplicht worden gemaakt.

6. Artikel 4 van het ministerieel besluit formuleert de voorschriften voor instandhouding en onderhoud van het te beschermen monument. De commissie kan deze voorschriften ondersteunen, maar vraagt de verbodsbepalingen uit artikel 3 op te nemen als voorschriften in art. 4.
7. Artikel 5 somt de toelatingsplichtige handelingen op. De commissie ondersteunt de voorgestelde toelatingsplichten.
8. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van de ‘Eendenkooi met eiland in de Oude Schelde’ in Bornem. De commissie vraagt:
 - Te verduidelijken welke eendenkooien in Vlaanderen effectief zullen worden voorgedragen ter bescherming (par. 2);
 - De afbakening verder te motiveren (par. 2);
 - Het type bescherming inhoudelijk te onderbouwen (par. 2);
 - De culturele waarde afzonderlijk op te nemen in het ministerieel besluit (par. 4);
 - Het koopad en ophaalbrugje op te nemen in de fotoregistratie bij het ministerieel besluit

⁴ Inventarismethodologie bouwkundig erfgoed van 17 juli 2015.

(par. 4);

- De beheersdoelstelling inzake reconstructie van het Oud-Vlaamse type vangpijp te nuanceren (par. 5);
- De verbodsbepalingen in art. 3 op te nemen in art. 4 van het ministerieel besluit (par. 5 en 6).

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter